

**МАТЕРІАЛИ П'ЯТИХ МІЖВУЗІВСЬКИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЧИТАНЬ,
ПРИСВЯЧЕНІ 100-РІЧЧЮ ВИХОДУ ПЕРШОГО ТОМУ
ОСВАЛЬДА ШПЕНГЛЕРА «СУТІНКИ ЄВРОПИ»**

**(організатор – кафедра теорії та історії політичної науки філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка)**

ПОДОЛАННЯ КЛАСИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МИСЛЕННЯ У О. ШПЕНГЛЕРА

Денисенко В. М.

*доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Нова культурна філософія, що сформувалася у праці «Сутінки Європи» О. Шпенглера, відгукнулася на апокаліптичну злобу дня, на тривожні сигнали часу і послужила метафізичною відповіддю на те, що відбувається в історії «тут і тепер». Європа для О. Шпенглера перестала існувати як єдине ціле. У цій війні не було переможців, переможеною була вона – Європа. Удари йшли двома лініями: горизонтальний (битва націй) і вертикальний (соціальні революції). «Переоцінка вартостей, яку геніально передбачив Ніцше, стала доконаним фактом. «Біла революція» неминуче потягне за собою «кольорову революцію», і нове викрадення Європи азійськими та іншими темними ордами цього разу буде вже остаточним», – пророкував мислитель.

Праця дала поживу допитливому розумові і стимулювала творчу уяву. Філософія культури О. Шпенглера. У стилі художньої міфотворчості, апелювала не стільки до розуму, скільки до емоцій, вивівши філософські роздуми з ментальної сфери. О. Шпенглера, фактично відштовхнувшись від Г. Гегеля, пише: «Сутінки Європи» не стільки засіб мобілізації духу європейської культури, скільки симптом його загибелі».

Головною претензією О. Шпенглера було подолання класичної культури мислення, що склалася у Європі у продовж XVII-XIX століть, яка передбачала модель філософського підходу до світу, в підставі якої містилось певне розуміння предмета, смислу і завдань філософії.

Класична філософія приймає як непохибну істину ідею безособового порядку, безконечного причинного ланцюга, який пронизує все буття – трансцендентальне стосовно людини, але відкрите для раціонального осягнення. Згідно з цією ідеєю історія філософії розглядається як безкінечний ланцюг заснованих одна на іншій концепцій, які в тенденції ведуть до істинного розуміння, а історико-філософський процес – як певна цілісність. Це давало змогу критично переосмислювати попередні філософські концепції, розглядаючи сучасну філософію як етап загального процесу розвитку філософії. Цю думку найчіткіше висловив Г. Гегель, який писав: «Історія філософії свідчить <...> що філософські вчення, які здаються відмінними, являють собою лише одну філософію на різних ступенях її розвитку». О. Шпенглер пориває з цією традицією класичної філософії. За своїм змістом і методологічними засадами філософія О. Шпенглера є неklasичною. Саме тому в історії філософії О. Шпенглер зосереджує свою увагу на виокремленні і локалізації філософських проблем, на пошуках не стільки наступності, скільки перервності і розривів. Міркування

О. Шпенглера про те, що як філософія, так і наукові теорії є специфічними для кожної культури і не мають точки дотику з відповідними поглядами, які були розвинуті в межах інших культур, актуалізуються наприкінці XX століття у зв'язку з працями Т. Куна, П. Фойєрабенда, С. Тулміна, М. Фуко. Історико-філософські погляди Шпенглера перекликаються з М. Фуко, який зазначає: «Тепер проблема – не традиція і слід, а розріз і границя. Це не проблема самоувіковічення підстави, а проблема перетворень, які самі є і підставою, і оновленням підстав». Аналіз проблеми морфології історії філософії у Шпенглера дає змогу не тільки критично проаналізувати методологічні засади історико-філософської концепції одного з видатних мислителів XX століття, але й виявити ті ідеалізації і припущення, які некритично приймаються в класичних концепціях історії філософії.

Найяскравіше класичну концепцію історії філософії обґрунтував та розвинув Г. Гегель. До Гегеля на історію філософії дивились як на «перелік випадкових думок». Відношення наступних філософських систем до попередніх було переважно заперечувальним. Кожна нова філософська система проголошувала, що попередні ні для чого не придатні і що тільки тепер знайдено істинне вчення. Ця точка зору була характерною для філософії Нового часу. «Ми вважаємо,— писав Ф. Бекон,— скільки є прийнятих або винайдених філософських систем, стільки поставлено і зіграно комедій, які зображують вигадані і штучні світи».

Таку саму позицію поділяє Р. Декарт. Зокрема, він пише: «Немає причин шукати інших початків, окрім тих, які виклав я, для того, щоб досягнути вищих знань, які приступні для розуму людини <...> малоімовірно вирішення тих самих питань по початкам, які відмінні від моїх».

Гегель вперше застосовує принцип історизму стосовно історії філософії. Відношення між філософією та історією філософії Гегель розглядає як необхідний зв'язок ступенів розвитку. Новітня філософія є результатом усього попереднього розвитку і з необхідністю впливає з нього. «Більш розвинута філософія новітнього часу, за своєю сутністю, є результатом попереднього філософського розвитку, результатом попереднього розвитку мислячого духу... вона була викликана тими попередніми точками зору і не виростає з ґрунту ізолювано, сама собою».

Гегель вважає, що як філософія, так і історія філософії – це системи, які розвиваються. Структури цих систем загалом збігаються. «Згідно з цією ідеєю, – пише Гегель, – я стверджую, що послідовність систем філософії в історії філософії така ж сама, що і послідовність у виведенні логічних визначень ідеї. Я стверджую, якщо ми вивільнемо основні поняття, які виступали в історії філософських систем, від усього того, що належить до їх зовнішньої форми, до їх застосування щодо часткових випадків і тощо, якщо візьмемо їх у чистому вигляді, то ми отримаємо різні ступені визначення самої ідеї в її логічному понятті. Якщо, навпаки, ми візьмемо логічний рух сам собою, ми знайдемо в ньому поступальний рух історичних явищ в їх головних моментах; потрібно тільки, певна річ, уміти розкрити ці чисті поняття в змісті історичної форми. Можна було б думати, що порядок філософії в ступенях ідеї є відмінним від того порядку, в якому ці поняття виникають в часі. Однак загалом цей порядок однаковий».

Внесок Г. Гегеля в саморефлексію історичної свідомості пов'язаний із законом збігу онтогенезу і філогенезу духовного розвитку. Цей закон Г. Гегель формулює в «Передмові» до «Феноменології духу». Духовний розвиток індивіда (освіта) у скороченому вигляді відтворює основні стадії духовного розвитку суспільства. «Окремий індивід має і за змістом пройти основні стадії утворення всезагального духу, але як форми вже залишені духом, етапи шляху, вже розробленого і вирівняного». Набуття освіти індивідами виявляється

також як процес, в якому «субстанція» надає собі свою самосвідомість, породжує своє «становлення». У зв'язку з цим «закон збігу філо- і онтогенезу» є одночасно і законом розвитку суспільної свідомості, в якому розкривається необхідний зв'язок суспільної свідомості загалом і окремих її форм зі своєю історією. Форми духовної культури минулого не зникають безслідно, а продовжують своє життя.

В історії філософії Г. Гегель вирізняє зовнішнє і внутрішнє, явище і сутність. «Зовнішня історія» філософії (це історія, як вона відбувається в історичному часі і просторі, як вона виступає на поверхні послідовності історико-філософського процесу. «Зовнішня історія» відображає низку «різних ступенів і моментів розвитку в часі у вигляді події у конкретному місці, серед певного народу, за визначених політичних обставин і в конкретному зв'язку з ними, в даній визначеній емпіричній формі».

У зовнішності панує випадковість, хаотичний рух. Але там, де на поверхні історико-філософського процесу панує випадок, в середині панує історична необхідність («внутрішня» історія філософії). Історична необхідність одвічно тотожна логіці і не відрізняється від неї. Г. Гегель як раціоналіст ототожнює реальне з логічним, історично необхідне з логічно необхідним. Історична необхідність у Г. Гегеля стає позачасовою і позапросторовою. Оскільки «зовнішня» і «внутрішня» історія філософії – це не дві відмінні і паралельні одна щодо іншої історії філософії, а різні аспекти одного і того самого історичного процесу, то історія філософії відбувається лише у сфері зовнішності, внутрішнім для неї виступає сама філософія, яка зумовлює і наперед визначає перебіг історичного розвитку. У цьому виявляється телеологічний апіоризм гегелівської історії філософії, відбувається абсолютизація ретроспекції, інтерпретація філософських учень не в історичному, соціокультурному контексті, на ґрунті якого вони виростають і при врахуванні якого тільки і відкривається їх специфічність, історична своєрідність, а їх аналіз з точки зору філософії початку XIX століття.

Г. Гегель відкрив суттєвий зв'язок між історією філософії та теорією філософії. Однак цей зв'язок у його тлумаченні набув однобічного характеру, що виявилось, по-перше, в абсолютизації моменту тотожності, внаслідок чого була втрачена відмінність між філософією і історією філософії; по-друге, в телеологічному розумінні цього зв'язку; по-третє, у розумінні цього відношення, як відношення абсолютного зняття минулого теперішнім.

О. Шпенглер розглядає філософію як феномен, що жорстко детермінований певною культурою. Аналіз тих чи інших філософських систем насамперед пов'язаний з аналізом тієї культури, продуктом якої вони є. Для О. Шпенглера культура – це «організм». Звідси випливають висновки, які безпосередньо стосуються розуміння культури. Її розглядають як таку, що володіє жорсткою єдністю і відокремленою від інших подібних до неї організмів. Наслідком розуміння культури як організму, відокремленого від інших організмів, стає заперечення існування загальнолюдської культури. Отже, заперечується ідея наскрізного поступального прогресу. Органічно-логічним наслідком, завершенням і кінцем культури є цивілізація.

Культуру і цивілізацію О. Шпенглер розглядає як певну періодизацію, як вираз чіткої і необхідної органічної послідовності. «Цивілізація є неминучою долею культури». Вмираючи, культура породжує цивілізацію. Перехід від культури до цивілізації – це перехід від творчості до безплідності.